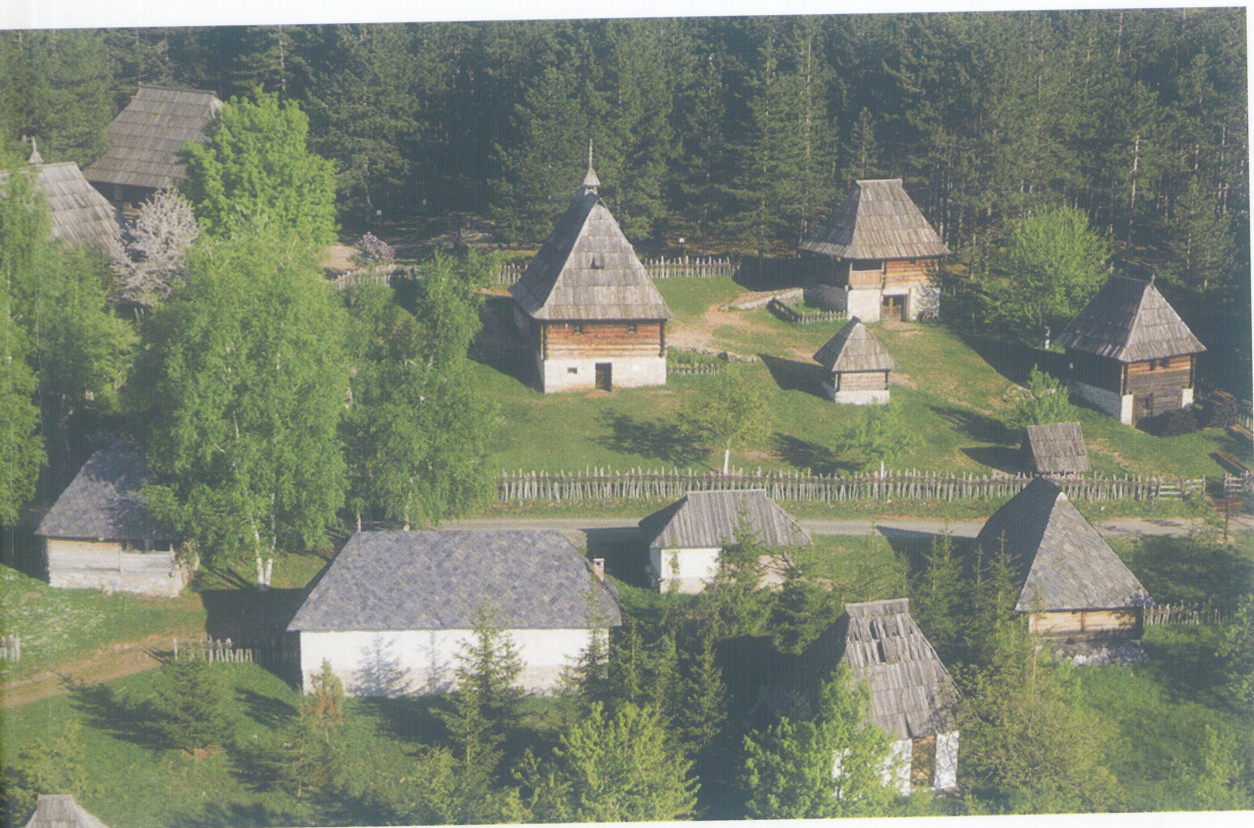


СЕЛО БАЛКАНА. КОНТИНУИТЕТИ И ПРОМЕНЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

THE BALKAN VILLAGE.

CONTINUITIES AND CHANGES THROUGH HISTORY



Историјски институт Београд
Institute of History Belgrade

Музеј на отвореном „Старо Село“ Сирогојно
Open-Air Museum "Old Village" Sirogojno

Institute of History Belgrade
Collection of Works vol. 34
Open-Air Museum „Old Village“ Sirogojno

**THE BALKAN VILLAGE.
CONTINUITIES AND CHANGES
THROUGH HISTORY**

Editors in Chief

Srdjan Rudić, Institute of History Belgrade
Švetlana Čaldović-Šijaković, Open-Air Museum „Old Village“ Sirogojno

Editors

Nedeljko V. Radosavljević
Snežana Tomić

Belgrade 2017

Историјски институт Београд
Зборник радова књ. 34
Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно

**СЕЛО БАЛКАНА.
КОНТИНУИТЕТИ И ПРОМЕНЕ
КРОЗ ИСТОРИЈУ**

Уредници

Срђан Рудић, Историјски институт Београд
Светлана Ћалдовић-Шијаковић, Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно

Уредници издања

Недељко В. Радосављевић
Снежана Томић

Београд 2017.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Академик Михаило Војводић (Српска академија наука и уметности)
 Др Драгана Радојичић (Етнографски институт САНУ)
 Проф. др Росица Градева (Амерички универзитет у Бугарској, Благоевград)
 Др Андреј Л. Шемјакин (Институт за славистику Руске академије наука, Москва)

REVIEWERS:

Academician Mihailo Vojvodić (SASA)
 Dr. Sc. Dragana Radojičić (The Institute of Ethnography SASA)
 Professor Rossitsa Gradeva, PhD (American University in Bulgaria, Blagoevgrad)
 Dr. Sc. Andrej L. Shemyakin (Institute of Slavic Studies RAS, Moscow)

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Доц. др Селим Асланташ (Универзитет Хаџетепе, Анкара, Турска)
 Др Бојана Богдановић (Ужице)
 Др Александра Вулетић (Историјски институт Београд)
 Др Зигфрид Грубер (Универзитет Карл Францен, Грац, Аустрија)
 Проф. др Рајмонд Детрез (Католички универзитет у Лувену, Универзитет у Генту, Белгија)
 Др Срђан Рудић (Историјски институт Београд)
 Др Недељко В. Радосављевић (Историјски институт Београд)
 Снежана Томић (Музеј на отвореном „Старо село“ Сирогојно)
 Др Веселка Тончева (Институт за етнологију и фолклористику, Етнографски музеј,
 БАН, Бугарска)
 Др Миклош Чери (Музеј на отвореном, Сент Андреја, Мађарска)

EDITORIAL BOARD

Assoc. Prof., Dr. Sc. Selim Aslantaş (Hacettepe University, Ankara, Turkey)
 Dr. Sc. Bojana Bogdanović (Užice)
 Dr. Sc. Aleksandra Vuletić (Institute of History Belgrade)
 Dr. Sc. Siegfried Gruber (Karl-Franzens-Universität Graz, Austria)
 Prof. dr Raymond Detrez (Catholic University of Leuven, University of Ghent, Belgium)
 Dr. Sc. Srđan Rudić (Institute of History Belgrade)
 Dr. Sc. Nedeljko V. Radosavljević (Institute of History Belgrade)
 Snežana Tomić (Open-Air Museum „Old Village“ Sirogojno)
 Assoc. Prof., Ph.D Veselka Tončeva (Institute of Ethnology and Folklore Studies with
 Ethnographic Museum, BAS)
 Dr. Sc. Miklós Cseri (Hungaria Open-Air Museum, Szentendre, Hungary)

Издавање овог зборника финансијски је помогло
 Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије

This book has been published with the financial support of
 The Ministry of Education, Science and Technological Development, Republic of Serbia

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	7
Raymond DETREZ ETHNIC CONSCIOUSNESS IN RURAL AND URBAN ENVIRONMENTS. THE CASE OF PLOVDIV AND THE PLOVDIV REGION	11
Синиша МИШИЋ СЕЛО И ЖУПА У СРЕДЊОВЕКОВНОЈ СРБИЈИ	23
Гордан БОЈКОВИЋ НАСЕЉА БРАНИЧЕВА КРАЈЕМ XIV ВЕКА	35
Веселка ТОНЧЕВА ГОРАНСКЕ СЕЛА В АЛБАНИЈА – КОНТИНУИТЕТ НА ТРАДИЦИЈАТА И СЪВРЕМЕННО СЪСТОЈАНИЕ	49
Ксенија БУЊАК ТРАДИЦИОНАЛНО СРПСКО СЕЛО – ОД ЕКОЛОГИЈЕ КА ЕКОЛОГИЈИ	61
Радомир Ј. ПОПОВИЋ ПРОСТОРНИ И АРХИТЕКТОНСКИ ПРЕОБРАЖАЈ МАЧВАНСКИХ СЕЛА У 19. ВЕКУ	77
Селим АСЛАНТАШ БАЛКАНСКО СЕЛО И СЕЉАК У РАДОВИМА ХАЛИЛА ИНАЛЦИКА	97
Љубодраг П. РИСТИЋ СЛИКА СРПСКОГ СЕЛА ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 19. ВЕКА У БЕЛЕШКАМА СТРАНАЦА – САВРЕМЕНИКА	107
Siegfried GRUBER INCREASE IN HOUSEHOLD SIZE AND COMPLEXITY IN SERBIAN VILLAGES DURING THE 19TH CENTURY	123
Александра ВУЛЕТИЋ УДОВА ЛИЦА И СТРУКТУРНА ДИНАМИКА ПОРОДИЧНИХ ДОМАЋИНСТАВА У СРПСКОМ СЕОСКОМ ДРУШТВУ 19. ВЕКА	139
Жарко ЛЕКОВИЋ ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У СЕЛИМА ДУРМИТОРСКОГ КРАЈА (XVIII–XXI ВИЈЕК)	157

Ана СТОЛИЋ ГРАЂАНКЕ И СЕЉАНКЕ: СТАВОВИ ПРЕДСТАВНИЦА ПОКРЕТА ЗА ЕМАНЦИПАЦИЈУ ЖЕНА О ЖЕНАМА НА СЕЛУ ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА	179
Бојана БОГДАНОВИЋ КОМЕРЦИЈАЛИЗАЦИЈА ТРАДИЦИЈЕ И ПРОЦЕС ЕМАНЦИПАЦИЈЕ СЕОСКЕ ЖЕНЕ – пример модне продукције Сирогојно стил –	191
Сузана РАЈИЋ ПОРЕСКО ОПТЕРЕЋЕЊЕ СРПСКОГ СЕЉАКА НА ИЗМАКУ 19. ВЕКА	211
Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ СУЗБИЈАЊЕ ФИЛОКСЕРЕ У КРАЉЕВНИ СРБИЈИ	223
Миљан МИЛКИЋ АНГАЖОВАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА ПОЉОПРИВРЕДНИМ РАДОВИМА 1914. И 1915. ГОДИНЕ	245
Милош МАТИЋ ТРАДИЦИОНАЛНО СЕЛО КАО ХАБИТУС МОДЕРНЕ ЕКОНОМИЈЕ	263
Снежана ТОМИЋ ТРАДИЦИОНАЛНИ ПРЕХРАМБЕНИ ПРОИЗВОДИ ЗЛАТИБОРСКОГ КРАЈА – ОД ЕЛЕМЕНТАРНОГ ДО ЕКСКЛУЗИВНОГ	279
Михај Н. РАДАН КАРАШЕВСКА ЕТНИЧКА ЕНКЛАВА КРОЗ ВРЕМЕ. ОД ТВРДОГ КОНЗЕРВАТИВИЗМА ДО НАГЛАШЕНЕ ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈЕ	299
Милина ИВАНОВИЋ БАРИШИЋ БЕОГРАДСКА ОКОЛИНА – КОНТИНУИТЕТ И ПРОМЕНЕ	321
Снежана ШАПОЊИЋ АШАНИН СЕЛО – ГРАД, ЗАЧАРАНИ КРУГ	339
Никола КРСТОВИЋ СЕЛО И ПИТАЊЕ САВРЕМЕННОСТИ	355
Сузана АНТИЋ ДРУШТВЕНИ И ПОРОДИЧНИ ЖИВОТ СЕЛА ЗВЕЗДАН У ТИМОЧКОЈ КРАЈИНИ	373
Недељко В. РАДОСАВЉЕВИЋ СЕЧА РЕКА, ПРИМЕР ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА СЕЛА (правило или изузетак)	387
ЛИСТА АУТОРА	409

ПРЕДГОВОР

Поред развијене урбане културе живљења, Балканско полуострво је подручје са веома различитим начинима живота на селу, са аутохтоним и истраживачки занимљивим становништвом. Све до седамдесетих година двадесетог века, сеоско становништво било је преовлађујуће на Балканском полуострву. Међутим, у друштвеним и хуманистичким наукама, истраживање села и његовог становништва нису заступљени у мери сразмерној значају који су имали у свим сферама друштвеног живота. А село Балкана је, услед своје разноликости, изузетно важно за проучавање привредних ресурса, демографије, свакодневног живота, друштвене историје, док ситуација у којој се у садашњем времену налази такође захтева нов, методолошки квалитетнији приступ таквим истраживањима, како би се створиле претпоставке за демографску и економску обнову, и перспективе одрживог развоја у блиској будућности.

Управо увидевши потребу за активним и интердисциплинарним проучавањем српског села и сељаштва, Историјски институт је још 2003. године објавио зборник радова „Српско село, могућности и даљи правци истраживања“, у коме су историчари, историчари књижевности, археолози, историчари уметности и архитекте дали свој допринос афирмацији проучавања српског села. Радови који су објављени у том зборнику делом су презентовани на истоименом научном скупу, одржаном у Сирогојну 2001. године, који су заједнички организовали Историјски институт и Музеј на отвореном „Старо село“ у Сирогојну.

Године 2016. Историјски институт је, у циљу даљег рада на проучавању села, његовог садашњег тренутка и перспектива опстанка и развоја, покренуо идеју да се, у сарадњи са колегама из иностранства, приступи истраживању села на Балканском полуострву. Разлози за географско проширивање теме истраживања су логични, јер демографске, етничке, културолошке и друге сличности карактеришу развој и проблеме опстанка села у готово свим балканским државама. Резултат таквог приступа је тематски зборник радова „Село Балкана, континуитети и промене кроз историју“, настао као заједнички издавачки подухват Историјског института и Музеја „Старо село“ у Сирогојну. У овом тематском зборнику су, поред научних радника из угледних домаћих научних института, универзитета и музеја (Историјски институт, Етнографски институт САНУ, Балканолошки институт САНУ,

Миљан МИЛКИЋ*

Институт за стратегијска истраживања
Министарство одбране
Републике Србије

АНГАЖОВАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ НА ПОЉОПРИВРЕДНИМ РАДОВИМА 1914. И 1915. ГОДИНЕ**

Апстракт: Аутор анализира учешће припадника српске војске у обављању пољопривредних послова током ратних година пре повлачења војске из Србије. Рад је писан на основу необјављене архивске грађе из Војног архива у Београду, објављених нормативних докумената, као и литературе.

Кључне речи: српска војска, пољопривредни радови, косидба, вршидба, сакупљање шљива.

Увод

Усклађивање обавеза везаних за пољопривредне радове са захтевима које је српска војска постављала пред појединца, није тековина Првог светског рата. Након прве регрутације на основу *Устројства народне војске* од 17. августа 1861, која је спроведена почетком априла 1861. године, уочене су грешке, тако да су 25. октобра усвојене *Измене и допуне*, према којима је, поред осталог, задружно стање сељака означено

* miljanmilkic@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници* (Ев. бр. 47027).

као најважнији услов ангажовања за прву класу у војсци.¹ Није се смело десити да сељак оде на обуку, а да остави кућу без способног мушког члана. Устројством народне војске из 1861. било је предвиђено да се четна обука изводи само недељом или празником, батаљонске вежбе у средишту среза и то само нерадним данима, док је за пуковске маневре било планирано да се изводе само једном годишње и то након завршетка пољских радова.² Након бомбардовања Београда 1862. године, међу мерама које је кнез донео била је и обавеза општина да из својих каса помогну домаћинства оних људи који су позвани у војну службу, а који нису имали довољно имовине за издржавање фамилије.³ Поред тога, 22. јуна је наређено да се општине старају о обради земље и обављању пољских радова таквих народних војника. Чак и без посебних наредби, локална начелства су се трудила да за обуку одређују терене до којих би се најмање дангубило „како би народу обучавање омилиети могло“. На основу *Закона о устројству војске* из 1901. године, обвезници су на батаљонске вежбе позивани недељом и празничним данима.

Према попису из 1910. године у Краљевини Србији је било 446.909 кућа и 471.997 домаћинстава, од тога на селу 390.716 кућа и 407.771 домаћинстава, а у граду 56.193 кућа и 64.226 домаћинстава.⁴ Према попису из 1910. у Србији је било 1.404 општине, од тога су седишта општина била у 85 градских насеља, а сва остала у сеоским насељима. Полазећи од чињенице да је Србија била претежно пољопривредна држава, у литератури се могу пронаћи подаци о томе да је учешће војника у обуци био стари проблем, јер је постојало незадовољство сељака због било каквог одсуства од куће због државног посла.⁵ Народна војска, која је укинута 1883, окупљала се ради обуке крајем октобра, након завршетка пољских радова. Историчарка др Славица Ратковић-Костић у својој књизи о модернизацији војске не наводи датум усвајања, али напомиње да је прихваћен предлог да због лошег времена обука буде у другој половини августа и почетком септембра „јер се из искуства зна да је најмање пољских радова у времену између Велике и Мале Госпојине, када је и најпријатније време за вежбање, а у другој половини

¹ Ж. Ђорђевић, *Српска народна војска. Студија о уређењу народне војске Србије 1861–1864*, Београд 1984, 73.

² Исто, 110.

³ Исто, 111.

⁴ Б. Младеновић, *Породица у Србији у Првом светском рату*, Београд 2006, 57.

⁵ С. Ратковић-Костић, *Европеизација српске војске 1878–1903*, Београд 2007, 59.

септембра почиње берба винограда и кукуруза, а у октобру је обично кишовито и хладно“.⁶

Аустроугарску објаву рата 28. јула 1914. године Краљевина Србија је дочекала са војнотериторијалном поделом из 1883. године којом је држава подељена на пет дивизијских области (Моравска, Дринска, Дунавска, Шумадијска и Тимочка), 15 пуковских округа и 60 батаљонских срезова.⁷ Свака дивизијска област обухватала је по три пуковска округа, а сваки пуковски округ по четири батаљонска среза, тако да је свака дивизијска област имала по 12 батаљонских срезова. Дивизијске области су давале трупе и установе првог, другог и трећег позива народне војске, као и за Последњу одбрану. Војска је била подељена на трупе првог (регрути и обвезници од 21 до 31 године), другог (од 31 до 37 године) и трећег позива (37 до 45 година). *Законом о устројству војске* из 1901. уведено је служење у Последњој одбрани (младићи од 17 до 20 година и грађани од 45 до 50 година). Ратни пукови су попуњавани обвезницима са територије на којој су се налазили.⁸ Када је почео Први светски рат, регрути у новим дивизијским областима (Битољска, Брегалничка, Вардарска, Косовска, Ибарска), формираним 1913. године, били су још увек на обуци. Српска војска је имала шест пешадијских дивизија првог позива, пет пешадијских дивизија другог позива и једну коњичку дивизију. Изузев мањих снага које су биле директно под Врховном командом, војска је била распоређене у три армије и Ужичку војску. Мобилизација српске војске извршена је од 26. до 30. јула 1914. године.⁹ Бројно стање у августу 1914. године износило је по списку 319.979, на лицу 286.686 људи.¹⁰

Привредне и трговинске мере српске владе 1914. и 1915. године

Масовне мобилизације становништва које су уследиле због почетка Првог светског рата довеле су до великих проблема у прикупљању

⁶ Исто, 60.

⁷ Исто, 365. С. Ратковић-Костић, *Војска Краљевине Србије 1916. и 1917. године. Организација и формација*, Први светски рат и Балкан – 90 година касније, уредник М. Терзић, Београд 2011, 102.

⁸ О регрутима и попуни српске војске видети: Д. Шаренац, *Топ, војник и сећање. Први светски рат и Србија 1914–2009*, Београд 2014, 119–152.

⁹ Б. Ратковић, *Узроци рата између Аустро-Угарске и Србије 1914–1918. и Церска битка*, Војноисторијски гласник 1 (1989) 219–247.

¹⁰ Војни архив, Пописник 3, кутија 237, фасцикла 1, документ 2/1. (У даљем тексту: ВА.)

пољопривредних производа у већини европских држава.¹¹ Мере које је српска влада предузимала првих месеци након почетка рата подра-
зумевале су заштиту домаћих произвођача хране, као и дефинисање
најпогоднијих начина на које би држава откупила пољопривредне
производе. Влада је већ 28. јула 1914. забранила извоз из земље људске
и сточне хране и стоке.¹² Неопходност економске размене са савезничким
земљама утицала је на одлуку српске владе да 26. септембра 1914.
дозволи извоз из Србије следећих производа: крупног пасуља који не
користи српска војска, шљива и осталог свежег воћа, сувих шљива и
пекмеца, кромпира и поврћа и свежих јаја.¹³

Министар унутрашњих послова Стојан М. Протић обавестио је
дописом од 11. августа 1914. сва окружна начелства да ће војне власти
храну за војску набављати куповином од народа и навео да ће
Министарство народне привреде дати упутства о томе како летину треба
средити и чувати да се не поквари.¹⁴ У допису је прецизирано да на
сређивању летине треба да раде старци, жене, дечаци и резервисти
привремено отпуштени из Последње одбране. Радове је требало
организовати тако што би се цело село узајамно помагало сточном
радном снагом, вршалицама и алатом и најпре радило на сређивању
оног дела сеоског атара где летина прво приспева. Препорука министра
Протића била је да земљорадници храну продају непосредно држави,
искључујући посреднике и препродавце, јер се сматрало да је то за
државу погодније, а за земљораднике корисније. Земљорадници су
могли да рачунају на то да преко полицијске власти добију од начелника
војне станице комору за пренос продате хране. Цена по којој би се храна
откупљивала требало је да буде накнадно одређена, а пријемна комисија
је могла да одреди и нижу цену уколико храна не би била добро
припремљена. Министар унутрашњих послова препоручио је начелствима
да ступе у контакт са командантом дивизијске области и информишу се
код којих ће се војних станица храна примати и по којој цени. У циљу
ефикаснијег снабдевања храном у ратним условима, српска влада је 14.
августа 1914. донела решење да се за време рата, до демобилизације
војске, сви произвођачи, земљопоседници, који своје сопствене
производе (храну, сточну храну, дрва и томе слично) продају непосредно

¹¹ Макс Хејстингс наводи примере Русије и Француске. М. Hejstings, *Katastrofa. Evropa ide u rat 1914*, I, Beograd 2014, 111, 127.

¹² *Српске новине* (9/22. август 1914) 1.

¹³ *Српске новине* (15/28. септембар 1914) 1.

¹⁴ *Српске новине* (2/15. август 1914) 1.

војним властима, при наплати продатих производа на државним касама, ослободе подношења доказа да су платили порез.¹⁵ Ово решење донето је на предлог министра финансија, а на основу члана 5 *Закона о централној управи*.

Министар народне привреде др Велизар Јанковић упутио је 3. септембра 1914. распис свим начелствима у старим границама Србије којим је објаснио како треба поступати током предстојећих јесењих радова на пољима.¹⁶ Након сређивања стрних жита (пшеница, раж, јечам и овас) земљу је требало поугарити и припремити за сетву пролетњих усева, а након завршене бербе кукуруза, требало је њиве поорати и припремити за сетву озимих жита, а сетву извршити најкасније до 2. новембра. Министар Јанковић је указао на чињеницу да су најјаче снаге из села у том тренутку на ратишту и навео да је за обраду земље и за сређивање летине неопходно ангажовање општинских власти, које су требале да организују да обвезници Последње одбране старца и младића заједно са женама са села буду ангажовани на обављању наведених послова. Додао је да општинске власти у тим пословима имају искуства из претходних ратова и изразио своје уверење да ће послови бити завршени на време. Контролу у округу вршио је окружни начелник, који је имао задатак да три пута месечно извештава министра народне привреде о томе како теку послови.

У Србији је крајем 1914. и почетком 1915. у потпуности замрла свака привредна активност.¹⁷ Била је присутна несташица животних намирница, новца и радне снаге, док је у областима у којима су вођене борбе (Подриње, Мачва и Посавина) након повлачења аустроугарске војске остала опустошена земља.¹⁸ Суочена са тешким условима, српска влада је настојала да обнови привредни живот.¹⁹ У време када је инвазија на Србију увелико трајала, влада је 16. октобра 1915. донела *Правилник о извођењу пољопривредних послова за време рата*, који је важио од дана доношења до престанка ратног стања у Србији.²⁰ Правилник је донет да би се земља несметано снабдевала животним намирницама за време трајања рата. Најважнији задатак који је стављен пред окружне, среске и општинске власти био је да пољопривредни послови на време почну и да

¹⁵ *Српске новине* (24. август/6. септембар 1914) 2.

¹⁶ *Српске новине* (23. август/5. септембар 1914) 1.

¹⁷ Б. Младеновић, *Породица у Србији у Првом светском рату*, 18.

¹⁸ А. Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд 1984, 184.

¹⁹ Исто, 188.

²⁰ *Српске новине* (6/19. октобар 1915) 1.

се благовремено заврше. Полазећи од чињенице да се највећи број домаћина-земљорадника налазио на војној дужности или је био онеспособљен за рад, а највећи број радне стоке је био узет за војну службу, општинске власти су имале задатак да домаћинствима помажу саветима и упутствима, али и прибављањем радне снаге и неопходних средстава. Поред обраде и сређивања летине, требало је земљу припремити како би се на пролеће засадили одговарајући усеви. Све послове је требало урадити ангажовањем радне стоке, као и личне снаге свих за рад способних лица од 15 до 55 година старости, распоређујући их при том на оне послове који одговарају њиховој снази. У недостатку волова и коња, требало је користити краве. Са изузетком општина у пограничним деловима, све остале општине могле су да користе и заробљенике као радну снагу, на основу *Правила о употреби заробљеника за пољске радове у селу*, које је прописао министар војни 23. јуна 1915. године.²¹ Обављање ових радова на површинама до 2 хектара било је бесплатно, док су за веће површине власници земље морали да плаћају радницима за њихов рад, односно да надокнаде ангажовање сточне радне снаге. Општинске власти су у складу са локалним приликама одређивале висину надокнаде, која није увек била новчана, већ је према договору могла да се изврши и у међусобним услугама. У местима у којима је било земљорадничких задруга, искоришћавана је и њихова помоћ. Општинске власти су биле дужне да воде бригу о квалитету семена за сејање и садњу, као и о томе да се сва приплодна грла редовно оплођавају. Препорука је била да се ради и празницима, а да се за одмор користе дани када због временских услова није могуће радити. Надзор над извођењем свих радова вршило је Министарство народне привреде.

Пољопривреда Србије у периоду од 1916. до 1918. била је у потпуности подређена потребама аустроугарског и бугарског окупационог апарата.²²

²¹ У правилу је наведено да је циљ употребе заробљеника био да се на време заврше пољски радови на селу. „Одбор за сејидбу, обраду и сређивање овогодишњих усева“ узимао је од Заробљеничке команде заробљенике и додељивао их сеоским судовима који би се обратили Одбору. Одбор је водио рачуна о томе да ли се заробљеници прописно хране, како су смештени и да ли се прописно чувају. *Службени војни лист* (1915) 399–406.

²² О привреди Србије под окупацијом 1916–1918. видети: Б. Младеновић, *Породица у Србији у Првом светском рату*; Д. Милић, *Стање у привреди Србије под аустроугарском окупацијом 1917. године*, Научни скуп „Србија 1917. године“, уредник Славенко Терзић, Београд 1988, 37–45; иста, *Привреда под окупационим режимом*, Научни скуп „Србија 1918. године и стварање југословенске државе“, уредник Славенко Терзић, Београд 1989, 9–17.

Прикупљање и прерада шљива

На основу извештаја које су крајем маја 1914. године прикупили државни економи из старих и нових крајева Краљевине Србије, очекивао се добар род шљива, јер је цветање шљива било добро и није било пуно позних мразева и гусеница које су нападале лишће.²³ Једино је у крагујевачком округу и дуж долине Мораве било уништено 2/3 рода због појаве гусеница. На основу детаљних процена по окрузима, где је у оквиру сваког среза наведен очекивани принос по општинама, требало је да буде укупно прикупљено 3.748.450 товара шљива. У складу са очекиваним, шљиве су 1914. године добро родиле и биле су доброг квалитета.

Одељење за трговину, радиност и саобраћај Министарства народне привреде јавно је објавило 23. септембра 1914. да је постигнут споразум између министра народне привреде и министра војног о томе да се за потребе војске купују веће количине пекмеза.²⁴ Договор између два министарства, чија је намера била и да власници воћњака имају што већу корист од шљива, подразумевао је да се пекмез прима за војне потребе по цени од 32 до 36 динара за 100 kg нето пекмеза, а да бурад или судови у којима је упакован буду бесплатни; да пекмез за потрошњу у оперативној војсци буде упакован у судовима тежине од 10 kg до 50 kg, а да за потрошњу код трупа у позадини може бити пакован и у већим судовима; да пекмезари који желе да пекмез продају војсци обавезно сирову шљиву плаћају по пет динара за 100 kg, а уколико буду ухваћени да су смањили цену сирових шљива, губе право на продају пекмеза војсци, као и да о овоме дају писану обавезу Министарству народне привреде. Министарство народне привреде обавезало се да ће преко својих органа водити контролу о томе да израда пекмеза буде што боља (да буде добро укуван, израђен од зрелих шљива, да не садржи коштице и загореле делове, као и да је пакован у здравим и чистим бурадима). Истог дана, 23. септембра 1914, Одељење за трговину, радиност и саобраћај Министарства народне привреде обзнанило је и информацију да Министарство војно има намеру да за исхрану војника откупи веће количине добро укуваног пекмеза, под условима који су наведени у претходној објави.²⁵ Наведено је и то да се због ратних дејстава очекује већа потражња и добра цена сувих шљива у Европи. Због тога је

²³ *Српске новине* (14/27. јун 1914) 1.

²⁴ *Српске новине* (11/24. септембар 1914) 1.

²⁵ *Српске новине* (11/24. септембар 1914) 1.

Министарство народне привреде предузело активности код Народне банке, Извозне банке и других новчаних завода како би се лицима која у већим количинама суше шљиву омогућили повољни кредити. Из Министарства је обећано и да ће настојати код Дирекције српских државних железница да се извозницима ставе на располагање превозна средства за извоз сувих шљива и пекмеза преко солунске луке за пријатељске земље. На крају овог обавештења наводи се да „Одељење за трговину, радиност и саобраћај Министарства народне привреде препоручује пословном свету нашем, енергичан рад на сушењу шљива и кувању пекмеза“.

У лето 1915. године, српска влада је проценила да прерађене шљиве (сушене или као пекмез) могу да буду значајан извозни продукт. Због тога је Министарство народне привреде у договору са Министарством војним предузимало мере којима би било омогућено да и држава и произвођачи извуку максималну корист од продаје шљива. Одељење за трговину, радиност и саобраћај Министарства народне привреде позвало је 19. августа 1915. шљиварске трговце и произвођаче шљива и пекмеза да до 28. августа 1915. извести колико је преостало од прошле године непродатих шљива и пекмеза.²⁶ Они су позвани да Министарству народне привреде доставе своје адресе и да наведу своје процене којим количинама шљива и пекмеза би могли да располажу у новој сезони, како би их Министарство повезало са трговачким кућама и посредницима у земљи и иностранству. Након прикупљених података и извршених процена, Министарство народне привреде је 31. августа 1915. донело одлуку о условима под којима ће моћи да се продају шљиве и пекмез.²⁷ Произвођачи шљива, шљиварски и пекмезарски трговци обавештени су о томе 8. септембра 1915. преко *Српских новина*. Министарство народне привреде је констатовало да је због ратних прилика шљиварска трговина током 1914. године имала знатне тешкоће јер су се затворила главна тржишта за шљиве и пекмез, а извоз је био упућен на нова тржишта која су шљиварској трговини била потпуно непозната. У таквим околностима највећа количина пекмеза била је откупљена за потребе војске. Као добра вест, из Министарства народне привреде саопштено је да се може очекивати да се и током 1915. за потребе војске и исхрану заробљеника откупи највећи део годишње производње пекмеза. Наиме, министар војни намеравао је да за потребе војске откупи много већу

²⁶ *Српске новине* (11/24. август 1915) 1.

²⁷ *Српске новине* (26. август/8. септембар 1915) 1.

количину пекмеза, а Министарство војно прихватило је предлог Министарства народне привреде да се заробљеницима један дневни оброк мрсне хране замени пекмезом. У циљу подршке произвођачима, српска влада је одлучила да се пекмез за потребе војске откупљује по цени од 35 до 40 динара за 100 kg. У складу са извештајима српских конзулата и трговинских агенција, који су објављивани и у *Српским новинама*, у којима се наводи да у Француској, Италији и Великој Британији постоји велики број трговачких кућа које су заинтересоване за куповину шљиве из Србије, Министарство народне привреде предузело је мере да се и сувим шљивама обезбеди прођа и добра цена на страним тржиштима.²⁸ Министарство је најавило да ће преко *Српских новина* обавестити о ценама шљива и пекмеза на страним тржиштима, транспортним трошковима, као и да ће доставити информацију о везама са пристаништима у Француској и Италији. Требало је да шљиве буду добро осушене и упаковане према потребама дотичног тржишта. Сви заинтересовани могли су да се обрате Трговинском одељењу Министарства народне привреде или Трговачкој комори. На крају овог обавештења, Министарство народне привреде препоручило је произвођачима шљива, шљиварским и пекмезарским трговцима, да се што више заузму да се род шљива што боље среди и искористи и да се придржавају свих упутстава које ће им ово министарство достављати.²⁹

Српска Врховна команда и Министарство војно су са своје стране такође предузимали одговарајуће мере. Министар народне привреде предложио је 17. јула 1915. министру војном да војска пружи помоћ становништву у крајевима у којима је непријатељ упадао током офанзиве.³⁰ На основу овог предлога и предлога Главне интендатуре, Врховна команда је 31. августа 1915. издала наређење којим је регулисано пружање помоћи становништву у окрузима у којима је шљива добро родила, а које је непријатељ био окупирао (Ужичком, Чачанском, Рудничком, Подрињском, Ваљевском и Београдском).³¹ Наређењем је прецизирано да се обвезници из поменутих округа који су власници шљивара пуштају у партијама на 12–15 дана одсуства, али тако да од оних који се као власници шљивара пријаве, буде пуштено у једној партији 15%. Посебно је напоменуто да се могу пријављивати и пуштати на одсуство само они домаћини који ће сушити шљиве и кувати пекмез, а не

²⁸ *Српске новине* (26. август/8. септембар 1915) 1.

²⁹ *Српске новине* (26. август/8. септембар 1915) 1.

³⁰ ВА, П 3, 93, 5, 18/1.

³¹ ВА, П 9, 128, 3, 5/82.

и они који би хтели да пеку ракију. Пуштање обвезника из округа Подрињског, Ваљевског и Београдског требало је да отпочне одмах, а оних из осталих поменутих округа од 7. септембра. Поред пуштања на одсуство власника шљивара, наређено је и да војска на просторији на којој станује, као и на 15 km даљине око ње тамо где је био допрео непријатељ, указује становништву помоћ у пословима око прераде шљива на тај начин што ће се општинама стављати на располагање потребан број обвезника за оправку оштећених сушница, за сечу дрва потребних за то, за израду буради за пекмез, за кување пекмеза, као и пружањем помоћи приликом преноса шљива. Напоменуто је и да обвезници треба да су вични пословима за које су употребљени. Помоћ општинама требало је пружати само када је затраже и то само за оне власнике шљивара који су у рату погинули, умрли, нестали или онеспособљени. Обвезницима који су пуштани на одсуство ради прераде шљива наређено је да се по доласку кући пријаве својим општинским властима да би их ове могле упутити у команду уколико би почеле ратне операције или буду наређени покрети трупа. На основу овог наређења, обвезници су могли да се пуштају на одсуство закључно са 28. октобром. У случају отпочињања ратних операција или покрета трупа, пуштање на одсуство требало је раније обуставити, а оне који су већ пуштени одмах позвати у команду.

На основу наређења Врховне команде од 31. августа 1915, командант Тимочке дивизије другог позива обратио се 3. септембра 1915. године команданту 13. пешадијског пука другог позива.³² Навео је да је у појединим окрузима шљива добро родила, али да у народу нема довољно радне снаге да се шљиве сакупе, као ни судова да се оне прераде. Подсетио је да прерађене шљиве у недостатку меса могу да послуже војсци као добра биљна храна и наредио да све јединице које имају обвезнике из округа Подринског, Ваљевског, Београдског, Ужичког, Чачанског и Рудничког поступе у складу са наређењем Врховне команде. У већ поменутом обавештењу које је Министарство народне привреде објавило 8. септембра 1915. преко *Српских новина*, српска јавност је обавештена да се Врховна команда српске војске обавезала да ће учинити све олакшице потребне за што већу производњу шљива и пекмеза и за њихов транспорт, као и да ће у том циљу ставити пекмезарским трговцима потребну радну снагу на располагање.³³

³² ВА, П 9, 128, 3, 5/82.

³³ *Српске новине* (26. август/8. септембар 1915) 1.

Главна интендатура Врховне команде упутила је 9. септембра 1915. реферат начелнику штаба Врховне команде у коме се наводи да наређењем од 31. августа 1915. није обухваћен Крагујевачки округ, јер ту непријатељ није упадао, али да су у том округу шљиве добро родиле и постојала је бојазан да се у оскудици радне снаге велики део рода преради у ракију.³⁴ Из Главне интендатуре су замолили да се наређење о пуштању обвезника прошири и на овај округ и указали да је на састанку шљиварских и пекмезарских трговаца одржаном 5. септембра у Трговачкој комори изражена жеља „да се што више војника из шљиварских крајева пушта на одсуство ради бербе, сушења и продаје шљива“, као и да се велики број обвезника из крагујевачког округа пријавио за сушење шљива (само из среза Јасеничког 759 обвезника). Предлог је одобрен и 12. септембра овај реферат је упућен начелнику Оперативног одељења на даљу надлежност.

Министар војни одобрио је 20. септембра 1915. да се за пекмез на име расхода приликом транспорта услед утовара, претовара и лупања буради може признати до 1%, а приликом чувања у магацинима и деобе на ситно до 0,5% kg.³⁵ Ово одобрење се односило на случај да се код примаоца комисијски утврди да има разлике у пошиљци између нађене и послате количине, односно у магацину при чувању по издатку целокупне количине.

Вршидба

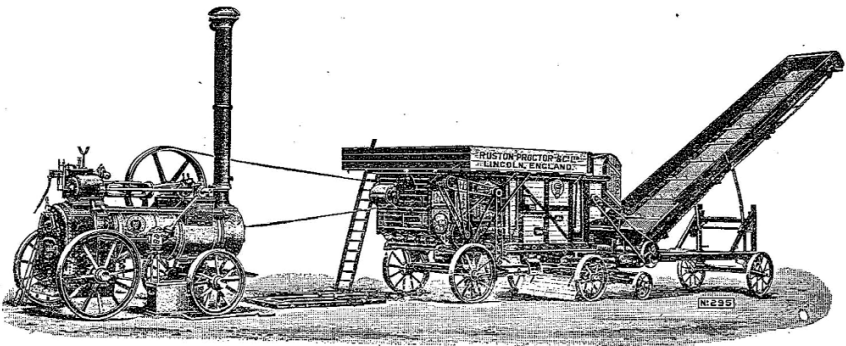
Командант Прве армије генерал Петар Бојовић наредио је 10. августа 1914. године командантима потчињених јединица да на основу наређења министра војног (АЂБр. 629) и Врховне команде (АЂБр. 292) издају наређења да трупе на концентрацијској просторији укажу што већу помоћ становништву како би се вршидба што пре окончала, а да се руковаоци парних вршалица пуштају привремено на одсуство.³⁶ Као пример наводимо да је истог дана командант Тимочке дивизије другог позива, генерал Вукоман Арачић, (наређење упућено из Раче) проследио наређење команданту 15. пешадијског пука другог позива, који је 11. августа 1914. године наредио да је потребно „свима мештанима у близини бивака указати помоћ за рад око вршалица ако исте има и раде“.³⁷

³⁴ ВА, П 3, 93, 5, 18/1.

³⁵ *Службени војни лист* (1915) 692.

³⁶ ВА, П 9, 132, 1, 1/37.

³⁷ ВА, П 9, 132, 1, 1/37.



ОРИГИНАЛНЕ ПАРНЕ ВРШАЋЕ ГАРНИТУРЕ РУСТОНА ПРОКТОРА И КОМП. ЛТД. ЛИНКОЛН, ЕНГЛЕСКА ИМА НА СТОВАРИШТУ И МОЖЕ ОДМАХ ЛИФЕРОВАТИ У РАЗНИМ ВЕЛИЧИНАМА ПО ПОВОЉНОЈ ЦЕНИ И УСЛОВИМА ЗАСТУПНИШТВО ЗА СРБИЈУ

9666,1—3

Х. и ХР. ФЕГЕЛИ

Београд
Трговачка улица бр. 3.
Телефон број 94.

ИЗДАЊЕ И ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

Српска влада је на својој седници од 11. августа 1914. прихватила предлог министра народне привреде др Јанковића да се предузму мере како власници вршалица не би уцењивали произвођаче стрмних жита и да би се вршидба обављала свуда подједнако.³⁸ Мере су подразумевале да власници вршалица на име ујма нису смели наплаћивати више од 6% у натури или 1 динар од 100 kg. Поред тога, власници вршалица били су дужни да дају радну снагу, а произвођачи материјал за гориво (сламу). У случају да није било радне снаге, председници општинских судова били су дужни да саставе радну снагу од обвезника Последње одбране младића и стараца, који су привремено ослобођени војне обавезе, али с тим да њих за време вршидбе храни власник вршалице. Најпре је требало да се оврше жито војних обвезника који су на војној дужности, ради чега су председници општинских судова имали обавезу да организују да се жито ових обвезника мобом или сточном снагом обвезника Последње одбране младића и стараца пренесе на место вршидбе. Власници вршалица који не би поступали у складу са овим мерама, били би кажњени за неизвршавање наредбе, а у поновљеном случају био би им

³⁸ Српске новине (31. јул/13. август 1914) 1–2.

забрањен рад и били би упућени на војну дужност. Председницима општинских судова који не буду водили рачуна о извршавању ове наредбе било је запређено да ће бити предати војном суду.

Решењем министра војног од 29. августа 1915. године продужено је одсуство за још 15 дана оним обвезницима који су решењем министра војног отпуштени до средине септембра као власници и руковаоци вршалица.³⁹ Општинске власти позване су да ово саопште обвезницима у својим општинама. Решењем начелника штаба Врховне команде од 3. септембра 1915. а у вези са решењем министра војног од 29. августа, одсуство власницима и руковаоцима вршалица који се налазе са службом код оперативне војске продужено је до 28. септембра, а за случај почетка операција дужни су одмах отићи у команду.⁴⁰

Сакупљање сена и сламе

На основу предлога који је министар народне привреде упутио Главној интендатури, српска Врховна команда наредила је 12. јуна 1915. године ангажовање војника на пословима око сређивања сена.⁴¹ У циљу благовременог обезбеђивања сена за потребе исхране стоке која припада војсци, као и оне која је остала у народу, прецизирано је да трупе оперативне војске у великом захвату, како у месту где се налазе тако и у околини на удаљености од 10 до 15 км, треба да изврше косидбу свих ливада чији су власници ратници, ратна сирочад или су одсутни из било којих разлога и немају могућности да изврше косидбу. У циљу извршења косидбе у крајевима где није било војске, обвезници трећег позива пуштани су на одсуство у групама на период од 12 до 15 дана са задатком да се јаве општинским властима. Уколико су се ови обвезници налазили на некој посебној дужности, као што је обезбеђење границе, разматрана је могућност да их на служби замене обвезници првог и другог позива. У наређењу Врховне команде наведено је да приликом употребе трупа на косидби и пуштању обвезника трећег позива на одсуство треба имати у виду да време косидбе обично траје шест недеља, почевши од 14. јуна, као и да је косидба траве тежак посао и изискује нарочито веште косаче.

³⁹ *Службени војни лист* (1915) 665–666.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ ВА, П 9, 32, 14, 8/23.

Како је наређење о косидби спровођено у пракси, можемо видети на примеру ангажовања војника на косидби у Тамнавском срезу, тачније у Ваљевском округу. Наређење о косидби командант Прве армије упутио је 12. јуна 1915. на Уб у штаб Шумадијске дивизије првог позива, одакле је оно сутрадан достављено командантима пукова.⁴² На основу плана ангажовања који је састављен у штабу Шумадијске дивизије првог позива, војници из Шумадијског комбинованог пука били су ангажовани на косидби у селу Совљак и његовој околини, изузев Тамнаве и Уба; 10. пешадијски пук првог позива покривао је рејон који обухватају села Гвозденовић, Врховине, Бајевац, Степање, Непричава, Рубрибреза, Словац и Лозницу, до реке Колубаре; 11. пешадијски пук ангажован је у селима између реке Кладнице и Колубаре (до Бргула искључно) и Тамнаве (Мургаш, Трњаци, Паљуви, Радљево, Калиновац, Стубленица, Богдановица и Уб); 12. пешадијски пук: рејон између реке Кладнице, Колубаре и рејона који је покривао 10. пешадијски пук (Руклада, Лајковац, Горње Јабучје, Доње Јабучје, Скобаљ, Цветановац, Мали Борак); 19. пешадијски пук, рејон јужно од Тамнаве са селима Зуква, Новаци, Трлић, Памбуковица, Чучуге, Слатина, Радуша, Тврдојевац, Звиздар, Гуњевац. Планом је било предвиђено да људство Артиљеријског пука буде подељено тако да је 1. дивизион придодат 12. пуку, 2. дивизион 11. пуку, док је људство 3. дивизиона придодато 10. пуку. Војници из Муниционе колоне послати су на косидбу заједно са војницима из 10. пешадијског пука. Распоред војника за косидбу по селима вршили су команданти пукова, а на основу захтева председника појединих општина, као и појединих лица која су претходно морала да докажу да су у немогућности да сами врше косидбу. С друге стране, начелник среза Тамнавског обавештавао је председнике општина да се за радну снагу обраћају командантима пукова Шумадијске дивизије првог позива, а у његовој надлежности било је и планирање редоследа по којем је требало обављати косидбу. Алат за косидбу обезбеђивали су власници имања, односно, председници општина. Наређењем за извршење косидбе било је предвиђено да команданти пукова на овим словима ангажују само добре, здраве и снажне косаче.

У вези са наређењем за косидбу, командант Шумадијске дивизије првог позива упутио је 16. јуна 1915. наређење команданту 11. пешадијског пука у којем је оштро реаговао због уочених злоупотреба.⁴³

⁴² ВА, П 9, 32, 14, 8/23.

⁴³ ВА, П 9, 32, 13, 7/125.

Навео је да су војну радну снагу за кошење траве по селима најпре употребили сеоски кметови за своје ливаде, док су на последњем месту за косидбу остављене ливаде породица чији су храниоци погинули у рату или су остали инвалиди. Због тога је командант дивизије наредио да команданти пукова преко својих официра у селима регулишу са председницима општина редослед по коме ће се вршити косидбе, али тако да се првенствено заврши кошење оних ливада чији су власници погинули и умрли у рату или се налазе на војној дужности, а у кући нема друге радне снаге. Након тога на ред су могле да дођу ливаде имућнијих сељака.

Своје наређење од 13. јуна 1915. о ангажовању војника на косидби, командант Шумадијске дивизије првог позива делимично је променио 17. јуна 1915. услед тога што се 19. пешадијски пук удаљио од своје првобитне локације ради оправке пута према Коцељеви.⁴⁴ На основу новог наређења, косидбу у селима Гуњевци, Звиздару и Тврдојевцу требао је да обави 11. пешадијски пук, а у селу Трлићу, Шумадијски коњички пук. Командант 11. пешадијског пука наредио је 18. јуна команданту 1. батаљона да одреди људство за рад у наведеним селима.⁴⁵

Недовољна радна снага и обилне кише које су падале током јуна 1915, утицале су на то да се косидба траве и сакупљање сена не одвијају предвиђеном динамиком и претила је опасност од несташице сточне хране. Због тога је начелник штаба Врховне команде 6. јула 1915. наредио „да се до крајних граница могућности прошири одређени рејон за давање косача и помоћи за сређивање летине“.⁴⁶ Број косача, као и број људи ангажованих за сређивање сена, требало је да буде одређиван према приносу траве у дотичним местима и пределима, односно, за брдске пределе мање него за равничарске. Команданти армија упутили су командантима дивизија одговарајућа наређења у којима је наглашавана потреба да се за косидбу и друге радове увек одређује довољан број људи.

Министар војни пуковник Бојовић наредио је 26. јула 1915. да се *Упут за комисије* које набављају сено и сламу од народа за потребе војске сматра као званичан пропис и њиме замене све одредбе правила са књиговођством за стална о привремена профијант слагалишта, које се односе на набавку сена и сламе, као и сви прописи и наређења до сада издати у овоме смислу.⁴⁷ Уз ово наређење објављен је и наведени Упут

⁴⁴ ВА, П 9, 32, 13, 7/126.

⁴⁵ ВА, П 9, 32, 13, 7/126.

⁴⁶ ВА, П 9, 39, 1, 1/4.

⁴⁷ *Службени војни лист* (1915) 537–538.

у коме је детаљно објашњено коју врсту и какав квалитет траве и сена треба набављати за војску.⁴⁸ За сено и сламу комисија је издавала признанице које су продавци могли да наплате у одређеном дану једном месечно (најчешће суботом).

Закључак

Чињеница да је Србија била аграрна земља довела је до тога да је војска посебно водила рачуна о томе да својим активностима не ремети редовне послове на селу. У прилог томе иде и чињеница да је регрутација вршена ван сезоне пољопривредних послова, када су организовани и војни маневри. Током 1914. и 1915. године српска влада је настојала да својим мерама омогући редовно снабдевање становништва храном и да уједно обезбеди довољне количине људске и сточне хране неопходне за редовно функционисање српске војске. Мобилизација радно способног становништва и недостатак радне снаге у селима, довела је до потребе ангажовања припадника српске војске на пољопривредним пословима. Они су најчешће били ангажовани на пословима које су могли да обављају у непосредној близини места на коме су били стационирани и то посебно у домаћинствима која су услед ратних збивања остала без радне снаге. Припадници српске војске су такође као домаћини привремено ослобађани војне дужности како би обавили неопходне послове у свом домаћинству. За пољопривредне послове најчешће су били ангажовани обвезници из Последње одбране старца и младића. Своју улогу у реализацији наведених активности имала је Врховна команда, Министарство војно, Министарство народне привреде, Министарство унутрашњих послова, као и окружне, среске и општинске власти.

⁴⁸ Исто.

Miljan MILKIĆ

**ENGAGEMENT OF THE SERBIAN ARMY
IN AGRICULTURAL WORKS IN 1914 AND 1915**

Summary

Due to the start of the *First World War* and mobilisation of the economically active population, all European states faced the lack of labour force for agricultural works. Being a generally agricultural country, the Kingdom of Serbia was particularly interested in providing enough food for its population and army in war conditions by collecting agricultural products. The author analyses the participation of members of the Serbian Army in agricultural works during the war years before the army's withdrawal from Serbia. Serbian military authorities were issuing orders to engage the army in helping the rural population. In mid-August 1914, the Serbian Army was engaged in threshing. In July 1915, it was engaged in haymaking in various parts of Serbia, and in October 1915 it helped in the collection of plums. The engagement of soldiers in agricultural works was accompanied by different problems and characteristic situations. An illustrative example, concerning the picking of plums, is the order to help only those hosts who intended to dry plums or make jam, and not those who intended to make plum brandy. The article relies on unpublished archival records from the Military Archive in Belgrade, published normative military sources and literature.

Keywords: Serbian Army, agricultural works, haymaking, threshing, picking of plums.

СЕЛО БАЛКАНА. КОНТИНУИТЕТИ И ПРОМЕНЕ КРОЗ ИСТОРИЈУ

Издавачи:

Историјски институт Београд
Музеј на отвореном „Старо Село“ Сирогојно

За издаваче:

Др Срђан Рудић, директор Историјског института Београд
Светлана Ђалдовић-Шијаковић, в.д. директор Музеја на отвореном „Старо Село“ Сирогојно

Секретар Редакције

Снежана Ристић

Лектура

Милица Симић

Превод и лектура текстова на енглеском језику

Татјана Ђосовић

Компјутерска припрема за штампу

Слободан Симић

Штампа

Donat graf d.o.o., Београд

Тираж

450

ISBN 978-86-7743-124-2

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

316.334.55(497)(082)

323.153:316.75(497)(082)

СЕЛО Балкана : континуитети и промене кроз историју / уредници Срђан Рудић, Светлана Ђалдовић-Шијаковић ; уредници издања Недељко В. Радосављевић, Снежана Томић. - Београд : Историјски институт ; Сирогојно : Музеј на отвореном "Старо Село", 2017 (Београд : Донат граф). - 407 стр. : илустр. ; 23 см. - (Зборник радова / Историјски институт, Београд ; књ. 34)

На спор. насл. стр.: The Balkan Village. Continuities and Changes Through History. - Радови на срп., енгл. и буг. језику. - Тираж 450. - Стр. 7-9: Предговор / Снежана Томић, Недељко В. Радосављевић. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Summaries ; Резимеи.

ISBN 978-86-7743-124-2 (ИИ)

1. Stv. nasl. na upor. nasl. str.

а) Село - Балканске државе - Зборници

б) Национални идентитет - Балканске државе - Зборници COBISS.SR-ID 241871116